

**КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НАУК**

Кафедра психології

О.А. Блінов, П.П. Криворучко, В.М. Марченко

**ФУНКЦІЇ ТА СПЕЦИФІКА РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО
ПСИХОЛОГА**

Навчальний посібник

Київ – 2009

ББК 88.4

Б–69

Рекомендовано Вченою радою Київського міжнародного університету (протокол №8 від 31.03.2009 р.)

Рецензенти:

Осьодло В.І.

кандидат психологічних наук, доцент

Агаєв Н.А.

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

Блінов О.А., Криворучко П.П., Марченко В.М.

Б–69 Функції та специфіка роботи практичного психолога. Навчальний посібник. – К.: КиМУ, 2009. – 462 с.

ISBN 978-966-8299-48-3

У навчальному посібнику висвічуються сучасні актуальні проблеми практичної роботи психолога в межах діяльності Психологічних служб у різних сферах їхнього функціонування.

Розглянуто актуальні проблеми практичної та прикладної психології як складових Психологічної роботи з персоналом.

Подаються форми й методи роботи психолога, основні напрямки його діяльності, практичні рекомендації до організації психологічної роботи з людьми.

До матеріалів навчального посібника ввійшли матеріали лекцій, наукових статей, окремі розділи навчальних посібників, розроблених авторами протягом роботи у сфері роботи з персоналом. Призначено для студентів, слухачів, науково-педагогічних працівників і всіх, хто цікавиться визначеними проблемами.

ISBN 978-966-8299-48-3

ББК 88.4

© Блінов О.А., Криворучко П.П.,
Марченко П.П., 2009

© Київський міжнародний університет, 2009

ПЕРЕДМОВА

Ідея створення загальнодержавної Психологічної служби як єдиної системи охорони й підтримки психічного здоров'я населення виникла досить давно. На сторінках журналу "Вопросы психологии" ці питання обговорювались у 1979 та 1982 роках. Особливої актуальності набула ця проблема зі створенням структур практичної психології в різних відомствах. Коли в 1991 р. в Інституті психології ім. Г.С. Костюка АПН України було започатковано Центр психологічної служби системи освіти, перед ним ставилося завдання вивчення теорії та практики організації різних служб, що проводять практичну психологічну діяльність. Науковцями Центру був здійснений аналіз проблеми, вивчений іноземний досвід створення й розвитку структур практичної психології, оцінені перспективи поступу практичної психології в Україні. Усе це було покладено в основу розробки стратегії розгортання мережі практичних соціально-психологічних центрів, які б надавали допомогу населенню й органам управління державою, з одного боку, і стимулювали б розвиток самої соціально-психологічної служби — з другого.

Щодо інтеграції відомчих психологічних служб — це справа часу. Розвиток суспільства буде успішним лише тоді, коли діяльність усіх його інституцій спиратиметься на обдарованих і компетентних професіоналів, їхній пошук і залучення до розв'язання важливих державних завдань, сприяння розвитку здібностей та обдарувань має здійснити саме Психологічна служба.

Отже, навчальний посібник „Функції та специфіка роботи практичного психолога” — є саме тим курсом, який знайомить читачів з організацією діяльності психологічних служб різних відомств та інститутів.

У цьому навчальному посібнику використано напрацювання провідних фахівців-психологів В.Г. Панка, Н.В. Чепелевої, Т.М. Титаренко, О.Ф. Бондаренко (Україна). Широко використовувалися матеріали й публікації Г.С. Абрамової, І.В. Дубровіної, М.А. Гуліної, Б.Д.Карвасарського (Росія), Р.

Нельсон-Джоунса (Великобританія), Кевін Дж. О'Коннор (США) та ін.

Матеріали посібника будуть корисними студентам, викладачам, фахівцям психологічних служб і всім, хто цікавиться цими проблемами.

Розділ 1. Психологічна служба – основа психологічної роботи з персоналом, призначення та зміст діяльності

1.1. Призначення психологічної служби

Відповідно до Типового положення про центри практичної психології і соціальної роботи затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 385 від 14.08.2000 року та Положення про психологічну службу системи освіти України затвердженого наказом Міністерства освіти України № 127 від 03.05.1999 року психологічні служби вже діють у різних міністерствах і відомствах, але своєю діяльністю вони не виходять за межі вузьковідомчих інтересів, а їхня робота координується безпосередніми керівниками. При цьому безліч гострих соціально-психологічних проблем залишаються поза увагою як суспільства взагалі, так і фахівців, оскільки "не поміщаються" у відомчі структури. З цього випливає нагальна потреба пріоритетного розвитку соціально-психологічних служб у таких галузях, як медицина, освіта, управління державою, оборона, захист правопорядку, економіка, соціальне забезпечення тощо, а також необхідність координації діяльності таких служб на території адміністративних одиниць.

Наявність розгалуженої системи захисту особистості, психічного здоров'я населення є показником зрілості демократичного суспільства.

Отже, Національна соціально-психологічна служба (далі – Психологічна служба або ПС об'єднує державні органи й організації, що виконують практичні роботи у галузі соціальної педагогіки, прикладної соціології й психології. До неї входять: психологічні й соціологічні підрозділи й служби, які функціонують у різних відомствах; соціально-психологічні служби державної адміністрації; територіальні (муніципальні) структури (об'єднання), що надають соціально-психологічні послуги населенню. Психологічна служба є основою загальнодержавної системи охорони психічного здоров'я населення України. Психологічна служба виконує дорадчі й експертні функції в усіх державних і територіальних установах:

забезпечення соціально-психологічних умов вільного саморозвитку особистості; розв'язання й профілактика різних типів конфліктів, психологічних перевантажень у професійній діяльності; створення оптимальних соціально-психологічних умов підвищення ефективності праці, навчання і виховання; захисту й допомоги людині, котра перебуває в кризовій життєвій ситуації; кваліфікованого управління соціальними процесами в суспільстві; забезпечення єдиної політики в психологічному захисті населення.

Діяльність психологічної служби є одним із вирішальних чинників гуманізації відносин у суспільстві, оскільки ґрунтується винятково на індивідуальному підході до особистості людини.

Основними спеціалістами психологічної служби є: практичні психологи, психологи-консультанти, практикуючі психологи, соціологи, соціальні працівники, соціальні педагоги, методисти соціально-психологічних служб та інші фахівці.

До психологічної служби не входять і їй не підпорядковуються державні або приватні науково-дослідні установи, наукові групи, лабораторії у відомствах, навчальні (вищі й середні заклади.). Стосовно цих структур психологічна служба виступає як замовник.

У своїй діяльності психологічна служба співпрацює на договірних засадах з неурядовими або приватними структурами, що надають соціально-психологічні послуги населенню або проводять навчання за тематикою психологічної служби.

Основні функції психологічної служби: аналіз і прогнозування поведінки людей, активний соціально-психологічний вплив, консультативно-методична, просвітницька, профілактична робота, реабілітація, дорадча функція, психогігієна та ін.

Головна мета психологічної служби — забезпечення необхідних соціально-психологічних умов підвищення ефективності діяльності людини в усіх сферах суспільного життя (від політики управління державою до сімейних стосунків і міжособової взаємодії) і водночас — підтримка розвитку і захист психічного здоров'я особистості громадян України.

Основні завдання психологічної служби такі: надання допомоги органам управління в розробці й реалізації державної політики на основі вивчення стану масової свідомості, прогнозування й активного впливу на соціально-психологічні процеси в суспільстві; виконання консультативних, дорадчих й експертних функцій у сфері управління державою, в економіці, у галузях науки й культури, в органах законодавчої, виконавчої й судової влади; забезпечення соціально-психологічного захисту й підтримки індивідуального розвитку громадян України з урахуванням їхніх здібностей, особливостей життя й праці; реабілітація потерпілих від техногенних, соціальних і природних катастроф; участь у розробці й практичному застосуванні нових технологій і методик навчання, виховання, розвитку і перевиховання дітей та молоді, впливу засобів масової комунікації на людей; координація прикладних психологічних, соціологічних і педагогічних досліджень у практичній діяльності; підтримка пріоритетних науково-методичних і практичних програм щодо роботи з молоддю, сім'єю в галузях політичної, юридичної, військової, педагогічної й медичної психології, соціології, педагогіки; створення єдиної інформаційної системи психологічної служби; здійснення психометричного нагляду (розробка, впровадження й контроль за кваліфікованим використанням психологічних методик і технологій); контроль за дотриманням професійної етики; участь у ліцензуванні навчальних закладів і в атестації спеціалістів відповідно до державних і міжнародних стандартів.

Сучасний стан розвитку практичної психології в Україні свідчить, що найактуальнішими її напрямками є: психологія управління й організацій, практична психологія освіти, психологія сім'ї та соціального захисту, політична психологія, професійна орієнтація й професійний відбір. Інтенсивного розвитку потребує медична і юридична психологія.

Організаційні принципи психологічної служби полягають у тому, щоб забезпечити її максимальну ефективність при оптимальних витратах і мінімальному кадровому забезпеченні. Оскільки психологічна служба діє в різних міністерствах і відомствах, її працівники мають, як правило, зазвичай, подвійне

підпорядкування.

Структура психологічної служби має три рівні: центральні органи, обласні, районні (міські). На кожному з рівнів створюються практичні центри, які безпосередньо здійснюють практичну соціально-психологічну діяльність, і органи науково-методичного забезпечення діяльності служби. Чимале значення мають професійні асоціації й товариства соціальних працівників і практичних психологів.

Вищим органом управління психологічною службою (на рівні держави) є Рада головних психологів відомств і областей, яка вивчає напрями та зміст роботи психологічної служби, здійснює фінансування основних проектів, створює атестаційні й акредитаційні комісії.

Поточну роботу з виконання рішень ради, з координації практичних робіт і розвитку служби здійснює Координаційна група (комітет), що входить до складу Науково-методичного центру Національної соціально-психологічної служби.

На основі відповідних кафедр інститутів удосконалення, лабораторій і центрів практичної психології, профорієнтації тощо створюється Науково-методичний центр Національної соціально-психологічної служби. Він є головною управлінською, методичною й координуючою організацією в НСПС.

Науково-методичний центр: організовує й контролює виконання рішень Ради психологів; організовує й координує роботу комісій, творчих груп, центрів і лабораторій, що входять до структури НСПС; виступає головним виконавцем державних замовлень на здійснення робіт у галузі практичної психології та соціальної роботи; здійснює розробку, експертизу й поширення методів, методик і технологій, що застосовуються в діяльності НСПС; бере участь в акредитації психологічних навчальних закладів; здійснює атестацію спеціалістів вищої категорії в галузі практичної психології й соціальної роботи; здійснює підвищення кваліфікації психологів, соціологів, соціальних працівників тощо.

Центр має право видавати або анулювати ліцензії на індивідуальну трудову діяльність у галузі практичної психології, перевіряти діяльність приватних фірм, що займаються прак-

тичною психологією, і ставити питання про її припинення, якщо вона приносить шкоду психічному здоров'ю населення, його духовному розвитку

При Центрі діє Рада з практичної психології, до якої входять представники наукових, навчальних, практичних, психологічних і соціологічних структур, Товариства психологів, практикуючі спеціалісти.

Головний психолог області є головною посадовою особою Психологічної служби в області. Він підпорядковується керівникові Науково-методичного центру й обласній Раді з практичної психології, до якої входять: керівництво обласного Центру психологічної служби, представники психологічних навчальних закладів, науковці, психологічна громадськість, практикуючі психологи, соціальні педагоги, методисти соціально-психологічних служб та ін.

Обласний Центр психологічної служби. можуть складати: курси підвищення кваліфікації або перекваліфікації психологів, соціальних працівників, дослідні лабораторії й центри, консультативні кабінети, методичні групи, практикуючі психологи й соціологи закладів обласного підпорядкування.

Основні функції Центру: атестація спеціалістів, розробка й упровадження нових методик і методів, здійснення практичної роботи, надання консультативно-методичної допомоги.

Головний психолог району (міста) є головною посадовою особою психологічної служби в районі (місті). Він підпорядковується головному психологові області і зазвичай, керівником районного (міського) Центру психологічної служби.

До районного Центру психологічної служби можуть входити: психологи, соціальні працівники й соціологи, що працюють у державних закладах й установах, консультативні кабінети, центри профорієнтації, "Телефон довіри", сімейна консультативна служба, група аналізу інформації та ін. Головне завдання Центру — надання практичної допомоги населенню.

Діяльність психологічної служби забезпечується спеціалістами-психологами, соціологами, соціальними педагогами, що мають відповідний диплом і ліцензію на конкретний вид роботи. Заміщення посад у психологічній службі

відбувається на конкурсній основі. Працівники психологічної служби підпорядковані керівництву відповідного Центру й узгоджують свою діяльність з адміністрацією установ, у яких вони працюють. Професійна підготовка працівників психологічних служб здійснюється державними, приватними або неурядовими навчальними закладами, що пройшли акредитацію на певний час. Рівень кваліфікації спеціалістів визначається Державною комісією й підтверджується ліцензією.

Підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації психологів мають відбуватися за напрямками, зазначеними вище. При цьому кожен із цих напрямів має містити в собі спеціалізації з більш вузьких проблем. Після того як студент (курсист) засвоїв загальні положення й методи конкретного напрямку служби, що підтверджується дипломом, він може спеціалізуватись у конкретній проблематиці, за якою отримує ліцензію на проведення певного виду практичної роботи.

Основні спеціалісти психологічних служб повинні мати вищу гуманітарну освіту, конкретну спеціалізацію, певний досвід практичної роботи. На всіх етапах професійного зростання спеціалісти психологічної служби проходять професійний відбір за стандартними методиками. Центри психологічної служби відстежують професійне просування кожного спеціаліста, що їм підпорядкований.

Елементи національної системи психологічної служби вже створені й функціонують, посилюється координація між психологічною службою системи освіти й соціальною службою для молоді, центрами соціально-психологічної реабілітації населення, що постраждало внаслідок аварії на ЧАЕС, комісіями в справах неповнолітніх тощо. Усе це свідчить про інтеграцію зусиль психологів і соціальних працівників різного відомчого підпорядкування довкола реальної життєвої проблематики окремо взятої людини. Отже, практична психологія реально впливає на процес гуманізації суспільства.

Зміст

Передмова.....	3
Розділ 1. Психологічна служба – основа психологічної роботи з персоналом, призначення та зміст діяльності.....	5
1.1. Призначення психологічної служби.....	5
1.2. Обов'язки й права психолога.....	11
1.3. Етичні принципи й правила роботи психолога.....	14
Розділ 2. Психологічна допомога як стрижень діяльності психолога з персоналом.....	21
Розділ 3. Напрямки психологічної роботи з персоналом.....	29
3.1. Психологічна просвіта й профілактична робота з персоналом.....	29
3.2. Психологічна діагностика в роботі з персоналом...	39
3.3. Психологічне консультування в діяльності психолога.....	54
3.4. Психологічна корекція як напрям роботи з персоналом.....	67
3.5. Музикотерапія як напрям діяльності психологічної служби.....	78
3.6. Психологічна реабілітація в діяльності фахівців психологічної служби.....	89
Розділ 4. Методи психологічної роботи з персоналом.	103
Розділ 5. Особливості психологічної роботи з персоналом у системі освіти.....	113
Розділ 6. Особливості психологічної роботи в Збройних силах та інших військових формуваннях України.....	127
6.1. Психологічна робота з персоналом Збройних сил у повсякденних умовах життєдіяльності: зміст і характеристика.....	127
6.1.1. Прояви психічних станів військовослужбовців та управління ними в умовах військової діяльності.....	138
6.1.2. Психологічні передумови ефективного несення особовим складом бойового чергування й вартової	

служби.....	148
6.1.3. Психологія військової дисципліни: її сутність і характеристика.....	159
6.2. Психологічна робота з персоналом Збройних сил у особливих умовах.....	172
6.2.1. Психологічне супроводження безпечної діяльності військових спеціалістів.....	183
6.2.2. Психологічна реабілітація військовослужбовців як складова психологічної роботи з персоналом миротворчих підрозділів.....	191
Розділ 7. Психологічна робота в пенітенціарній системі.....	199
Розділ 8. Актуальні проблеми психологічної роботи з сім'ями громадян.....	223
Розділ 9. Психологічна робота з персоналом у системі маркетингу реклами й підприємницької діяльності.....	234
Розділ 10. Прикладні аспекти психологічної роботи з персоналом психокорекційні й психотерапевтичні техніки.....	254
10.1. Механізми й методи регуляції психічних станів.....	254
10.2. Психологічні детермінанти конфліктності в студентському середовищі.....	267
10.3. Заходи профілактики конфліктів у вищому навчальному закладі в період екзаменаційної сесії.....	275
10.4. Методи формування стресостійкості в студентської молоді.....	282
10.5. Теоретичні та практичні основи психологічного тренінгу.....	288
10.5.1. Тренінг саморегуляції.....	303
10.5.2. Нервово-м'язова релаксація.....	307
10.5.3. Контроль дихання.....	309
10.5.4. Медитація.....	319
10.5.5. Цілеспрямоване використання зовнішніх чинників для психорегулятивних цілей.....	326
10.6. Екзистенційний тренінг-семінар “Символічне переживання смерті й відродження”.....	339
10.7. Тренінг-семінар «Буття у світі й небуття –	

основоположна екзистенційна проблема».....	347
10.8. Тренінг-семінар «Символічне переживання смерті».....	352
10.9. Тренінг-семінар «Переживання страху перед старістю, як один з компонентів страху смерті».....	363
10.10. Тренінг-семінар «Сенс і безглуздість життя»....	375
10.11. Тренінг-семінар «Суїцидальні тенденції й набуття сенсу життя».....	390
Післямова.....	412
Розділ 11. Навчально-методичний комплекс.....	413
Зміст.....	457
Відомості про авторів.....	460

Навчальне видання

**Блінов Олег Анатолійович
Криворучко Петро Петрович
Марченко В'ячеслав Михайлович**

ФУНКЦІЇ ТА СПЕЦИФІКА РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Навчальний посібник для студентів психологів, слухачів,
науково-педагогічних працівників

Літературний редактор: Р.В. Пескова
Макетування: О.А. Блінов

Підписано до друку 10.04.2009. Формат 60x84/16
Папір офс. Гарнітура Times, Book Antiqua. Друк офс.
Ум. друк. арк. 28.87. Обл.-вид. арк. 14.10
Тираж 50 прим. Зам. 164

Видавництво «Київський міжнародний університет»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №978 від 08.07.2002 р.
03179 Україна, м. Київ, вул. Львівська, 49
т. (044) 424 64 88

Видруковано у типографії Київського міжнародного університету.

03179 Україна, м. Київ, вул. Львівська, 49